

ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ДО ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ У ДІТЕЙ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ В УМОВАХ СПЕЦІАЛЬНОЇ ШКОЛИ

FORMATION OF MOTIVATION FOR LABOR TRAINING IN TEENAGERS WITH INTELLECTUAL DISABILITIES IN THE SPECIAL SCHOOL'S CONDITIONS

У науковій статті описано модель психолого-педагогічної допомоги щодо формування мотивації дітей з інтелектуальними порушеннями до трудового навчання. Описано три основні етапи формування мотивації: настановний, формування цілепокладання, стимулювання емоційного ставлення до трудового навчання. Основні положення настановного етапу включають: залучення учнів з інтелектуальними порушеннями до колективної взаємодії; принципову співпрацю учнів та вчителя; залучення учнів до оціночної діяльності та формування адекватної самооцінки; заохочення пізнавальної активності дітей; творче та цікаве викладення навчального матеріалу. Етап формування цілепокладання представлено наступними засадами: заохочення співпраці між учнями, вчителем і учнями; створення ситуацій вибору цілей трудової діяльності; закріплення стійкості мети та розвитку, націлення на їх обов'язкову реалізацію. Етап стимулювання емоційного ставлення до трудового навчання присвячено розв'язанню наступних завдань: обговорення на уроках питань, які допоможуть дітям поліпшити виконання трудових задач; надання учням можливості висловитися, звернути на себе увагу з метою отримання заохочення, схвалення чи допомоги в разі виникнення труднощів; організація взаємоконтролю й взаємоперевірки роботи на всіх етапах уроків трудового навчання. Реалізація описаних етапів корекційно-педагогічної роботи зумовлена забезпеченням таких впливових факторів, як: адаптація навчального матеріалу і системи оцінювання з трудового навчання; активізація самостійності учнів з інтелектуальними порушеннями; дотримання вчителем рекомендацій щодо стилю педагогічної діяльності на уроках. Авторами статті обґрунтовано умови впровадження моделі психолого-педагогічної допомоги щодо формування мотивації дітей з інтелектуальними порушеннями у зміст уроків трудового навчання в спеціальній школі.

Ключові слова: діти з інтелектуальними порушеннями підліткового віку, мотивація,

психолого-педагогічна допомога, спеціальна школа, трудове навчання.

The scientific article describes a model of psychological-pedagogical assistance for the formation of children with intellectual disabilities' motivation for work training. Three main stages of motivation's formation are described: instructional, goal-setting, emotional attitude to labor training stimulation. The main provisions of the instructional stage include: involvement of students with intellectual disabilities in collective interaction; principled cooperation of students and teachers; involvement of students in assessment activities and formation of adequate self-esteem; encouraging children's cognitive activity; creative and interesting presentation of educational material. The goal-setting stage is represented by the following principles: encouraging cooperation between students, the teacher and students; creation of choosing work goals situations; consolidation of the stability goal and development, aiming at their mandatory implementation. The stage of stimulating an emotional attitude to labor training is devoted to solving the following tasks: discussion in lessons of issues that will help children to facilitate the performance of labor tasks; giving students the opportunity to express themselves, draw attention to themselves in order to receive encouragement, approval or help in case of difficulties; organization of mutual control and mutual verification of work at all stages of labor training lessons. The implementation of the described stages of correctional and pedagogical work is conditioned by the provision of such influential factors as: adaptation of educational material and evaluation system for labor training; activation of students with intellectual disabilities independence; compliance by the teacher with recommendations regarding of pedagogical activity style in lessons.

The authors of the article determined the conditions for the implementation of psychological and pedagogical assistance model regarding the formation of children with intellectual disabilities motivation in the content of labor training lessons in a special school.

Key words: teenagers with intellectual disabilities, motivation, psychological and pedagogical assistance, special school, labor training.

УДК 376.015.3-056.36-053.6:62/64
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/75.14>

Омельченко М.С.,
докт. психол. наук,
професор кафедри спеціальної педагогіки та інклюзії,
Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет»

Буднік Т.І.,
логопед вищої категорії,
учитель-методист,
Комунальний заклад «Гармонія»
Кам'янської міської ради

Федисів К.С.,
заступник директора з виховної роботи,
Новожеланівської спеціальної школи
№ 39 Донецької обласної ради

Постановка проблеми у загальному вигляді. Трудове навчання і виховання дітей з інтелектуальними порушеннями та подальша їх соціальна адаптація постають однією із нагальних проблем спеціальної освіти вже протягом багатьох десятиріч. У Положенні про спеціальну школу [9] одним із основних завдань є: «формування компетентностей для подальшого самостійного життя, забезпечення розвитку природних здібностей і обдарувань, творчого та критичного мислення,

соціалізації учнів (вихованців)». У Наказі № 627 від 12.06.2018 р. [8] «Про затвердження типової освітньої програми спеціальних закладів загальної середньої освіти II ступеня для дітей з особливими освітніми потребами», в свою чергу, цілі і задачі трудового навчання дітей представлено у змісті ключових компетентностей здобувачів освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В процесі трудового навчання у дітей формуються такі особистісні якості, як дисциплінованість,

цілеспрямованість, самостійність, самоконтроль та інші. Водночас, погоджуємося із науковцями О. Хохліною [10], О. Чеботарьовою [11] та ін., які вказують на необхідність навчити дітей з інтелектуальними порушеннями аналізувати й планувати свою діяльність, усвідомлювати цілі, контролювати та регулювати процес її виконання. В даному контексті дослідники В. Бондар [2], С. Мирнова [7], О. Хохліна [10], О. Чеботарьова [11] та ін. підкреслюють такі особливості трудової діяльності здобувачів з інтелектуальними порушеннями, як: невміння виконувати аналіз майбутньої діяльності, планувати її, а також відсутність (недостатня сформованість) мотивації.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У численних психологічних працях вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких Б. Дмитришин [3], С. Занюк [4], W. Timberlake [12], докладно описано роль мотивації у розвитку та самореалізації особистості. Саме тому у спеціальній освіті проблеми вивчення шляхів формування мотиваційної активності приділено максимальну увагу. Водночас питання, які би стосувалися формування мотивації до трудової діяльності дітей з інтелектуальними порушеннями саме підліткового віку потребують подальшого розгляду та уточнення окремих аспектів.

Мета статті – розробити та обґрунтувати модель психолого-педагогічної допомоги щодо формування мотивації дітей з інтелектуальними порушеннями до трудового навчання.

Виклад основного матеріалу. Питання формування мотивації дітей з інтелектуальними

порушеннями підліткового віку до трудового навчання щільно пов'язані із наступними завданнями:

- стимулювання пізнавального інтересу до змісту трудового навчання через застосування таких методичних прийомів, як проблемна ситуація, творче завдання, опора на життєвий досвід, спільна навчальна діяльність;
- формування стійкості мотивів шляхом дотримання логічної послідовності, аргументованості, високої емоційності, особистісної значущості матеріалу трудової діяльності;
- розвиток готовності учнів з інтелектуальними порушеннями включатися до трудової діяльності через емоційне стимулювання з боку вчителя;
- формування самостійного вміння формулювати цілі трудової діяльності та здатність їх досягати;
- розвиток спонукання працювати самостійно, проявляти ініціативу шляхом моделювання перед дітьми з інтелектуальними порушеннями ситуації вибору завдань з трудової діяльності;
- створення в учнів спеціальної школи ситуацій успіху у трудовій діяльності та формування вміння об'єктивно оцінювати свої можливості за допомогою методів диференційованого навчання;
- формування навичок самоконтролю та взаємоконтролю дітей з інтелектуальними порушеннями через спільну діяльність.

Схематично модель психолого-педагогічної допомоги щодо формування мотивації дітей з інтелектуальними порушеннями до трудового навчання представлено на рис. 1.

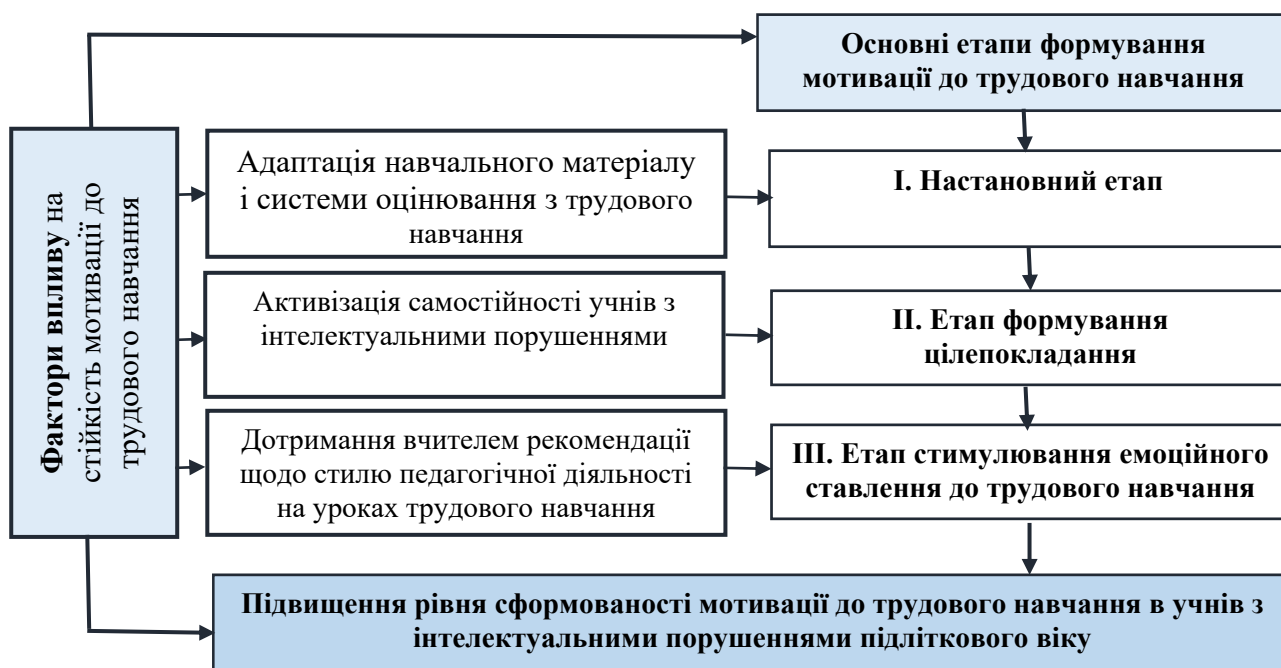

Рис. 1. Модель психолого-педагогічної допомоги щодо формування мотивації учнів з інтелектуальними порушеннями підліткового віку до трудового навчання

Модель психолого-педагогічної допомоги включає в себе три основні етапи формування мотивації до трудового навчання: (I) настановний, (II) формування цілепокладання, (III) стимулювання емоційного ставлення до трудового навчання.

Основними положеннями *настановного етапу* виступають:

- залучення учнів з інтелектуальними порушеннями до колективної взаємодії у трудовій діяльності;
- принципова співпраця учня та вчителя;
- залучення учнів до оціночної діяльності та формування адекватної самооцінки;
- заохочення пізнавальної активності дітей;
- творче та цікаве викладення навчального матеріалу.

На *етапі формування цілепокладання* учням необхідно орієнтуватися на постановку мети, її досягнення у процесі трудового навчання. Від вчителя очікується сприяння розвитку у дітей з інтелектуальними порушеннями розуміння взаємозв'язку цілі та результатів трудових дій.

Даний етап ґрунтується на наступних засадах:

- заохочення співпраці між учнями та вчителем і учнями;
- створення ситуацій вибору цілей трудової діяльності;
- закріплення стійкості мети та розвитку націлення на їх обов'язкову реалізацію.

Для формування в учнів з інтелектуальними порушеннями підліткового віку стійкої мотивації до трудового навчання необхідно створити сприятливі умови й позитивну атмосферу на уроках. Саме з цією метою у модель психолого-педагогічної допомоги впроваджено *етап стимулювання емоційного ставлення до трудового навчання*.

Змістовний та емоційно привабливий процес виконання трудових завдань допомагає актуалізувати навчальні мотиви. Саме тому на даному етапі наступні положення є принципово важливими:

- обговорення на уроках трудового навчання питань, які допоможуть учням з інтелектуальними порушеннями полегшити виконання трудових задач;
- надання дітям можливості висловитися, звернути на себе увагу з метою отримання заохочення, схвалення чи допомоги в разі виникнення труднощів;
- організація взаємоконтролю й взаємоперевірки роботи на всіх етапах уроків трудового навчання.

Проводячи уроки трудового навчання пильну увагу варто приділяти факторам, які мають прямий вплив на формування стійкості мотивації учнів з інтелектуальними порушеннями підліткового віку: адаптація навчального матеріалу і системи оцінювання з трудового навчання; активізація самостійності учнів з інтелектуальними порушеннями; дотримання вчителем рекомендації щодо

стилю педагогічної діяльності на уроках. Розглянемо ці фактори більш докладно.

З метою формування мотивації у підлітків з інтелектуальними порушеннями необхідно ретельно опрацьовувати зміст матеріалів з трудового навчання, дотримуючись вимог, ефективність яких підтверджено у дослідженнях українських науковців О. Колишкіна [5], Г. Мерсіянової [6], О. Хохліної [10], О. Чеботарьової [11]. Зокрема:

- доступність інформації, опора на життєвий досвід і наявні знання учнів з інтелектуальними порушеннями;
- акцент на обов'язковому засвоєнні та усвідомленні матеріалу дітьми;
- наявність елементу новизни інформації;
- створення певних протиріч між життєвими уявленнями підлітків з інтелектуальними порушеннями й новим знанням, формування практичної значущості знання;
- перенесення знань з трудового навчання у зону найближчого розвитку учнів – побут, роботу на ділянці, працю в саду тощо.

Адаптуючи матеріал з трудового навчання доцільно використовувати прийоми, запропоновані дослідницями Г. Афузовою та Л. Чепурною [1, с. 8–9]:

- інформативний прийом, який передбачає створення можливості для особистого вибору трудового завдання учнями;
- керуючий прийом, що полягає у визначенні послідовності завдань та моніторингу якості їх виконання;
- розвивальний прийом, поступове застосування різнорівневих за складністю завдань.

Загальновідомим є факт, що важливим фактором формування мотивації у дітей з інтелектуальними порушеннями є стиль педагогічної діяльності. Саме зважаючи на це ми розробили рекомендації для вчителів з трудового навчання, які містять наступні ключові положення:

- 1) уникати появу, так званих, «антистимулів», якими може стати монотонність, неактуальність, відрив від особистого досвіду учнів, бідність, або, навпаки, надмірність інформації тощо;
- 2) запобігання навчального і трудового перевантаження, перевтоми й, водночас, низької щільності режиму роботи на уроках. Іншими словами, не варто допускати зайвих пауз та «хвилинок відпочинку» на уроках трудового навчання;
- 3) враховувати необхідність організації достатньої самостійної роботи дітей з інтелектуальними порушеннями на уроках;
- 4) уникати конфліктів та негативного емоційного фону на уроках;
- 5) враховувати вікові особливості становлення трудової діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями, а також шляхи розвитку їх пізнавальних інтересів.

Також важливим фактором формування мотивації до трудового навчання дітей з інтелектуальними порушеннями підліткового віку є система оцінювання їх досягнень, яку доцільно засновувати на наступних ключових положеннях:

– оцінки є спільним результатом діяльності вчителя та учнів;

– кожна дитина має оцінювати не лише результати власного виконання завдань з трудового навчання, але й досягнення однолітків;

– необхідно фіксувати зміни загального рівня підготовленості кожного учня, динаміку його успіхів у навчальній діяльності. Цю фіксацію слід стандартизувати, застосовуючи відповідні критерії, що значно спростить процес.

– кожен учень завжди має розуміти, чому він отримав конкретну оцінку. Іншими словами, він повинен добре усвідомлювати вимоги (критерії) оцінювання тих чи інших завдань із трудового навчання.

Висновки. Таким чином, з усього слідує, що для успішного формування мотивації до трудового навчання у дітей з інтелектуальними порушеннями підліткового віку необхідна спеціально організована навчальна діяльність на уроках. Впроваджуючи модель психолого-педагогічної допомоги, слід націлюватися на досягнення повноцінної реалізації всіх трьох етапів формування мотивації для забезпечення: готовності засвоювати матеріал досліджуваними, створення мотивації в ході виконання завдань на уроці, забезпечення задоволеності результатами праці. Принциповим моментом є стимуляція мотивації дітей інтелектуальними порушеннями до трудових дій на всіх етапах уроку: як на початку, так і в середині й наприкінці. Але ця мотивація буде різною й переслідуватиме різні цілі, залежно від етапу й виду трудової діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Афузова Г. В., Чепурна Л. Г. Психодидактичні засади укладання підручників для учнів з порушеннями інтелектуального розвитку. *Проблеми сучасного підручника*. 2021. Вип. 26. С. 5–17.

2. Тенденції розвитку освіти дітей з психофізичними вадами в Європі та Україні / В. І. Бондар, В. М. Тищенко В. В. Синьов *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Соціально-педагогічна*. 2012. Вип. 19(1). С. 7–26.

3. Дмитришин Б. Я. Психологічні особливості формування позитивної навчальної мотивації студентів. *Проблеми сучасної психології*. 2015. Вип. 27. С. 137–150.

4. Занюк С. С. Психологія мотивації : навч. посіб. для вищ. навч. закл. Київ : Либідь, 2002. 303 с.

5. Колишкін О. Розвиток рухової сфери у дітей з інтелектуальними порушеннями засобами адаптивного фізичного виховання. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2015. № 4.

6. Мерсіянова Г. М. Професійно-трудове навчання у спеціальному загальноосвітньому закладі для розумово відсталих дітей. Київ, 2011. С. 3–7.

7. Миронова С. П. Розвиток свідомого ставлення до навчання у дітей з інтелектуальними порушеннями в контексті реалізації Концепції Нової української школи. *Актуальні питання корекційної освіти. Педагогічні науки*. 2019. Вип. 14. С. 219–227.

8. Наказ МОН України «Про затвердження типової освітньої програми спеціальних закладів загальної середньої освіти II ступеня для дітей з особливими освітніми потребами» від 12.06. 2018 № 627. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/34218_485896.

9. Про затвердження Положення про спеціальну школу та Положення про навчально-реабілітаційний центр: Постанова Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 221. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/221-2019-%D0%BF#n192>.

10. Хохліна О. П. Проблема корекційної спрямованості трудового навчання дітей з інтелектуальними вадами. *Актуальні питання корекційної освіти. Педагогічні науки*. 2014. Вип. 4. С. 412–422.

11. Чеботарьова О. В. Реалізація педагогічної технології трудового навчання школярів із порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. *Збірник наукових праць*. Вип. ІХ. В 2-х т., том 2. Кам'янець-Подільський: ПП Медобори. 2017. С. 145–149.

12. Timberlake W. Motivational modes in behavior systems. In: Mowrer RR, Klein SB, editors. *Handbook of contemporary learning theories*. Erlbaum Associates; Hillsdale: 2001. pp. 155–209.